

38. Şeyhülislâm Bahâî'nin “neylersin” redifli gazelinden hareketle kaleme alınmış iki tehzil*

Hatice ÖZDİL¹

Volkan GÖKTAŞ²

APA: Özdil, H. & Göktaş, V. (2023). Şeyhülislâm Bahâî'nin “neylersin” redifli gazelinden hareketle kaleme alınmış iki tehzil. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 674-691. DOI: 10.29000/rumelide.1316214.

Öz

Nazire, sevilen bir şairin bir şiirinin bir başka şair tarafından, umumiyetle aruz, kafiye ve mana açısından zemin şiire benzetilerek yazılan bir başka şiir olarak tanımlanmaktadır. Nazire benzeri şiirler arasında olan tahmis, bir beytin önüne üç mısra eklenilmek suretiyle yapılan yeni bir nazım biçimi iken, tehzilde ise alaylı nazire söz konusudur. Dîvân şiirinde şairlerin edebî açıdan kimlerden etkilendikleri veya kimleri etkiledikleri çoğunlukla şairlerin yazdıkları nazirelerden yola çıkılarak öğrenilmektedir. Bu çalışmada, Bahâî'nin “neylersin” redifli şiirinden hareketle oluşan iki tehzil örneği üzerinde durularak birbirinden etkilenmiş dört şair ele alınmıştır: Şeyhülislâm Bahâî (ö. 1654), Nâ'îli-i Kadîm (ö. 1666), Hevâyî (ö. 1715) ve Tırsî (ö. 1766) bu çalışmada bir potada buluşturulmuştur. Adı geçen şairlerin kaleme aldıkları “neylersin” redifli nazire, tahmis ve tehzil üçlüsü, çalışmanın ana konusunu teşkil etmiştir. Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bahsi geçen nazire, tahmis, tehzil kavramlarına kısaca değinilmiş; ardından Şeyhülislâm Bahâî, Nâ'îli-i Kadîm, Hevâyî ve Tırsî hakkında bilgi verilmiş ve son kısımda ise şiirler detaylı olarak incelenmiştir. Yapılan bu çalışmayla öncelikle “zemin şiir” olarak kabul edilen Şeyhülislâm Bahâî'nin “neylersin” redifli gazeli ele alınmıştır. Daha sonra bu gazele Nâ'îli-i Kadîm tarafından yazılan tahmis incelenmiştir. Hevâyî tarafından bu tahmis “model şiir” olarak ele alınmış ve muhammes şeklinde bir tehzil yazılmıştır. Bu muhammese ise Tırsî, gazel şeklinde bir tehzille karşılık vermiştir. Çalışmada bu şiirler arasında bulunan ses ve söz tekrarları, kafiye ve redif, vezin, tamlamaların yanı sıra üslup, konu vb. unsurların ortaklıklarına değinilmiş böylelikle şiirler arasındaki şekil ve muhteva ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Şeyhülislâm Bahâî, Nâ'îli-i Kadîm, Hevâyî, Tırsî, tehzil

Two tehzils written in Şeyhülislam Bahâî's ghazal with the “neylersin” redif

Abstract

Nazire is defined as a poem written by another poet that is similar in meter, rhyme, and meaning to the basic poem of a beloved poet. Tahmis, which is among the poems similar to nazire, is a new form of verse made by adding three lines in front of a couplet. In tehzil, there is a sarcastic nazire. In Divan poetry, it is generally learned from the nazires written by the poets that which poet was influenced by

* Bu çalışma, 3-5 Mayıs 2023 tarihlerinde Bitlis'te düzenlenen Cumhuriyetin 100. Yılında Uluslararası Tarih, Kültür, Dil ve Sanat Bağlamında Bitlis Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı (Bitlis, Türkiye), haticeozdil85@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6372-7272 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 08.05.2023- kabul tarihi: 20.06.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1316214]

2 YL Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Bitlis, Türkiye) volkan1313goktas@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2698-1049

whom. This study examines two examples of tehzil, based on the ghazal with neylersin redif, which is known to belong to Şeyhülislâm Bahâyî, and the poems of four poets who were influenced by each other. In our study, Şeyhülislâm Bahâyî (d. 1654), Nâ'îlî-i Kadîm (d. 1666), Hevâyî (d. 1715) and Tırsî (d. 1766) were discussed together. The trio of nazire, tahmis and tehzil, with redif "neylersin" written by the poets constituted the main subject of the study. For a better understanding of our study, the concepts of nazire, tahmis and tehzil are briefly mentioned; In the last part, information about Şeyhülislâm Bahâyî, Nâ'îlî-i Kadîm, Hevâyî and Tırsî was given and the poems were examined in detail. In this study, first of all, Şeyhülislâm Bahâyî's ghazal with "neylersin", which is accepted as "ground poetry", was examined. Later, the tahmis written by Nâ'îlî-i Kadim for this gazel was examined. This tahmis was taken as a "model poem" by Hevâyî and he wrote a tehzil in the form of muhammes for the poem of Nâ'îlî-i Kadîm. Tırsî replied to this muhammese with a tehzil in the form of a ghazal. In our study, sound and word repetitions of these poems, rhyme and redif, meter, idioms, style, subject etc. In this way, the similarities and differences in aspects of the poem are mentioned, thus, the relationship between form and content of the poem is mentioned.

Keywords: Şeyhülislâm Bahâyî, Nâ'îlî-i Kadîm, Hevâyî, Tırsî, tehzil

Giriş

Klâsik şiirde nazire, sevilen bir şairin şiirine, bir başka şair tarafından aruz, kafiye ve redif aynı olmak şartıyla yazılan şiirdir. Dîvân şiirinin köklü geleneklerinden biri olan nazirecilik, geçmiş ve gelecek arasında köprü kurması açısından oldukça önem arz etmektedir. Nazire, Osmanlı şiir geleneğinin genel karakteristiğini yansıtan en önemli unsurlardan biridir (Kalpaklı, 2006: 133). Nazire benzeri şiirler arasında olan tahmis, bir beytin önüne üç mısra eklenmek suretiyle yapılan yeni bir nazım biçimi iken; tehzil ise mizahi bir nitelik taşımakla birlikte alaylı nazire olarak bilinmektedir.

Nazire benzeri şiirler arasında olan tahmis ve tehzil, köklü bir gelenek olan nazire geleneğinin sürdürücüsü olması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Yazılan tahmis ve tehzillerle; şiirler, oluşmuş oldukları dönemle sınırlı kalmayıp canlılığını sonraki dönemlerde de muhafaza etmiştir. Bir gelenek çerçevesinde oluşan bu şiirlere, şairler tarafından mevcut zincir halkasına bir halka daha eklenilerek bu geleneğin devam ettirilmesine ortam hazırlanmıştır. "Şairler, daha iyisini ortaya koyabilmek düşüncesiyle bazen çağdaş bazen de yüzyıllar önce yaşamış üstad şairlerin şiirlerine nazireler yazmış, böylece kendi sınırlarını zorlarken geçmişle de bağ kurmuşlardır." (Demir, 2020: 75-76). Oluşan bu bağ ile şairler, şiirleri aracılığıyla yaşamış oldukları asrı aşmış sonraki yüzyıllarda da güncelliklerini korumuşlardır.

Bahâyî'den Nâ'îlî'ye, oradan da Hevâyî'ye geçiş Tırsî'ye ulaşarak her bir şairde farklı bir şekilde ihya edilen "neylersin" redifli şiirin, bu geçiş sırasında nazım şekli ve nazım türü açısından değişikliğe uğradığı görülmektedir. Tahmis ve tehziller ele alınırken; şairler tarafından model alınan şiirlerle olan biçim ve muhteva ortaklıklarına da değinilmiştir. Bu çalışmayla nazirecilik geleneğinin, salt ciddi bir üslupla oluşmadığı aynı zamanda eğlendirirken düşündürülen, düşündürürken de güldüren bir yapıya sahip olmakla mizahi bir nitelik taşıdığı da ortaya konulmak istenmiştir. Nazire geleneğinin şairi geliştirmek, yetiştirmek ve olgunlaştırmak gibi özelliklerinin olmasının yanında tehzil aracılığıyla okuyucuyu eğlendirdiği de görülmektedir.

Çalışmada, Şeyhülislâm Bahâyî'nin "neylersin" redifli gazeli ve bu gazele Nâ'îlî-i Kadîm'in yazmış olduğu tahmis, Hevâyî'nin bu tahmise yazmış olduğu tehzil, Tırsî'nin de bu tehzile yazmış olduğu bir başka

tehzil üzerinde durulmuştur. Öncelikle şairlerin birbirleri arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Tehzillerin hangi aşamalardan geçerek "zemin şiire" değil de "model şiire" yazılmış olduğu da gösterilmeye çalışılmıştır. Sonuç itibarıyla çalışmada söz konusu şiirler karşılaştırılarak incelenmiş, aralarındaki benzerlikler veya farklılıklar tespit edilmiştir.

1. Nazire / tahmis / tehzil

1.1. Nazire

Nazire, sevilen bir şairin bir şiirinin bir başka şair tarafından, istisnaları olmakla birlikte umumiyetle aruz, kafiye ve mana açısından zemin şiire benzetilerek yazılan bir başka şiir olarak tanımlanmaktadır. M. Fatih Köksal'ın, *Sana Benzer Güzel Olmaz -Divân Şiirinde Nazire-* adlı eseri, alanda yazılmış ilk eser olmakla birlikte nazireciliği idrak etmek babında oldukça önem arz etmektedir. Söz konusu eser, bu çalışmada yol gösterici olmuştur. Köksal, yapılmış olan nazire tanımlarında üç unsur üzerinde ittifak edildiğini belirtmiştir. Bunlar; vezin, kafiye ve edadır. Bu unsurlar her ne kadar bir ölçü olarak kabul edilmişse de bu ölçülere uymayan şiirlerin varlığı da söz konusudur (Köksal, 2018: 37).

İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*'nde nazire için "başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye ile yazılmış benzerlerine denir." (2018: 354) şeklinde bir tanım yapmakla birlikte nazirenin, beğenilen bir şiire karşı yazıldığını ifade etmiştir. Ayrıca nazirede salt bir taklitçilik söz konusu değildir. Bazen yazılan nazirenin, zemin veya model şiiri aştığı da görülmektedir. Bir şairin şiirine nazire yazmak demek o şaire değer vermek, onun üslubunu beğenmek ve bir bakıma ona iltifatta bulunulduğunu göstermek demektir. Çoğu şairin, orijinal şiirin düzeyine erişmediği de bir gerçektir. Ayrıca genç şairlerin, gelişmek amacıyla usta şairlerin şiirlerine nazire yazma çabaları da bir gelenek haline gelmiştir (Pala, 2018: 354).

1.2. Tahmis

Kelime itibarıyla beşleme anlamına gelen tahmis, edebî terim olarak ise bir gazelin veya kasidenin her beytinin önüne üç mısra eklenilmek suretiyle elde edilen yeni bir nazım biçimidir. İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*'nde "tahmis" için "Beşleme. Edebiyatta bir gazelin her beytinin başına bir şair tarafından aynı vezinde üç dize eklemek suretiyle meydana getirilen nazım biçimi" (2018: 436) şeklinde anlam vermiştir. Tahmiste beyit ile eklenen mısralar arasında bir anlam kaynaşması zorunluluğu bulunmaktadır (Pala, 2018: 436). Tahmisin kafiyeleşmesi şu şekildedir: aaa(aa) bbb(ba) ccc(ca).

Bir gazeli tahmis etme, genellikle genç şairlerin ya da şairlik yönünden zayıf olanların kendilerini yetiştirmek üzere başvurdukları bir yoldur (Kurnaz, 2007; akt. Bektaş, 2008: 55). Tahmisin nazire ile olan ilişkisi oldukça önemlidir. Bu tür şiirler, nazire gibi bir şair veya şiire öykünülerek onunla aynı vezin ve kafiyede, hatta aynı anlam veya konuyu içererek ortaya konulan eserlerdendir (Köksal, 2018: 64). Seyidov, bir çalışmasında "bir şiiri tahmis etmek, ona nazire yazmaktan daha zordur." (Çatalkaya, 2012: 148) diyerek tahmisin önemini ortaya koymaktadır.

1.3. Tehzil

Edebî bir terim olarak tehzil, ciddi bir esere alay tarzında nazire yazma, şakalı bir anlatıma çevirme (TDK Sözlük, 1998: 2168; Devellioğlu, 2002: 1063) anlamı taşımakla birlikte benzer şekilde "bir edebî esere

latife tarzında nazire yazma, o eserin şaka ile karışık bir benzerini yazma" (<http://lugatim.com/>) olarak tanımlanmaktadır.

İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*'nde tehzil için "gülünçleme" ifadesini kullanmakla birlikte nazirenin bir türü olup *hezl* adıyla bilindiğini de ifade etmiştir. Edebiyatta, ünlü bir şiiire aynı ölçü ve kafiyede şaka ve alay yollu yazılmış benzer şiir şeklinde bir anlama sahip olan tehzil içerisinde bir nükte söz konusudur. Şairler tarafından bazen ciddi bir şiir, mizahi bir durum içerisine sokularak zarif bir nükte taşıyabilmektedir. Tehziller aracılığıyla günlük olaylara, bir kuruma veya devlet düzenine bir eleştiri de getirilebilmektedir. Ayrıca şairler, yazmış oldukları tehzillerle, şiirin özünden ve söyleyiş biçiminden uzaklaşmaları mümkün olmakla birlikte model şiiire bağımlı kalmak gibi bir zorunluluk da söz konusu değildir (2018: 445-446). Kaynaklarda verilen bilgilerden hareketle hezlin tam olarak sınırı çizilmemekle beraber latife ile hiciv arasında bir konumda yer aldığı görülmektedir. Latifede var olan şaka, hezilde yerini alay ve incitmeye bırakmıştır. Her iki türde de mizah olmakla birlikte zaman zaman hicve yaklaşan örneklerin varlığı da söz konusudur (Batislam, 2013: 238).

Tehzillerle ilgili olarak sunulan bir tebliğde tehzillerin konu bakımından şu beş grup altında toplanabileceği ifade edilmektedir: Şairin kendisini anlattığı tehziller; önemli kişiler hakkındaki tehziller; kurumları konu edinen tehziller; sosyal olaylar üzerine yazılan tehziller; karışık konulu (serbest) tehziller (Pala, 1996; akt. Köksal, 2018: 58-59).

Nazire benzeri şiirler içerisinde nazireye en yakın tür tehzildir. Bu tür, mizahi bir niteliğe sahip olmakla nazireden ayrılmaktadır (Köksal, 2018: 58). "Tehzilde esas olan, konu bakımından ciddi şiirler mizahi bir duruma sokulurken bayağılıktan uzak ve zarif olması gerektiğidir." (Dilçin, 1983; akt. Köksal, 2018: 58).

2. Şeyhülislâm Bahâî / Nâ'îlî-i Kadîm / Hevâyî / Tırsî

2.1. Şeyhülislâm Bahâî

Şeyhülislâm Bahâî'nin hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili bilgiler genel itibarıyla Erdoğan Uludağ tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi (1992) ve yine kendisinin *TEİS*'e eklemiş olduğu benzer bilgilerden derlenmiştir. 17. yüzyılın mümtaz şahsiyetlerinden biri olan Bahâî'nin, asıl ismi Mehmed olup 1601 yılında İstanbul'da dünyaya geldiği, âlim ve şair bir zat olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin 32. şeyhülislâmı olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. İlim ve irfan sahibi bir aile içerisinde doğan Bahâî, daha çocuk denilecek yaşta dönemin önemli âlimlerinden ders almış, medrese tahsilini tamamlayıp hayatının ileriki dönemlerinde mesleki açıdan sürekli bir gelişme ve yükselme içerisinde olmuştur. Hayatının belli dönemlerinde müderrislik ve kadılık yapan Bahâî'nin, belli dönemlerde terfi edilmesinin yanı sıra azledildiği zamanlar da olmuştur (Uludağ, 1992: 3, 5, 6, 8).

Devrin padişahı IV. Mehmed, 1649 yılında Bahâî'yi şeyhülislâmlık makamına getirmiştir. Bu makamda iken görevinden alınıp sürgün edildiği, belli bir zaman geçtikten sonra tekrardan göreve getirildiği bilinmektedir. Yaşamının sonuna kadar bu görevde kalan Şeyhülislâm Bahâî'nin, boğmaca denilen bir hastalığa yakalandığı söylenmektedir (Uludağ, 1992: 10, 13, 14, 15). Bu hastalık neticesinde 1064/1654 yılında vefat etmiştir (Uludağ, 1992: 16; Abdulkadiroğlu, 1985: 39).

Şeyhülislâm Bahâî'nin günümüze ulaşan tek eseri *Dîvân*'ıdır. Şiirlerini âşıkâne bir üslupla kaleme alan Bahâî Efendi'nin mana ve hayal dolgunluğuna önem verdiğini aynı şekilde incelik ve zarifliğini de daima koruduğu görülmektedir. Sebki Hindî üslubunun etkisi altında olmasından ötürü; dili, süslü ve ağdalıdır. Bahâî Efendi'nin, 16. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden olan Bâkî ve Şeyhülislâm Yahyâ'dan

etkilendiği ve onların takipçisi olduğu bilinmektedir. Nitekim Bahâî mahlası da kendisine Şeyhülislâm Yahyâ tarafından verilmiştir. Şeyhülislâm Bahâî bu isimlerden etkilenmiş ve kendisinden sonra birçok şairi de etkilemiştir. Nâ'îlî, Neşâtî, Güftî, Cevrî, Nâbî, Nazîm, Aynî, Şeyh Rüşî ve Ferrî'nin, Bahâî'nin şiirlerine yazmış oldukları nazire ve tahmisler bu durumu ispatlamaktadır (Uludağ, 1992: 25, 41, 42, 44, 48, 49, 51, 52, 53). Çalışmanın temelini oluşturan Bahâî'nin "neylersin" redifli gazeline yazılmış nazirelerin çok sayıda oluşu bile kendisinden sonra birçok ismi etkilediğini başlı başına göstermektedir.

Rızâ Tezkiresi'nde, Bahâî Efendi için şöyle denilmiştir: "Bir fâzıl-ı yegâne ve bir 'allâme-i zemânedür ki kemend-i fazileti şu'le-i âfitâb gibi tâb-dâr ve rîsmân-ı 'ilm ü ma'rifeti şa'ş'a-i mâhtâb gibi pür-envâr olup şu'arâ-yı zamânun eş'arı ve bülegâ-yı cihânun serveri vü hünerveridür." Buradan hareketle devrin âlimi olan Bahâî Efendi'nin, eşsiz bir fazilete sahip olduğu, devrin şairlerinin ve dünyanın güzel ve düzgün söz söyleyen kişilerin ileri geleni olduğu söylenebilir (Zavotçu, 2017: 71). Güftî manzum bir şekilde kaleme aldığı tezkiresinde Bahâî'yi öven beyitler sıralamıştır. Beyitlerden bir tanesi şöyledir: "Hak bu ki nükte-dân-ı 'âlem idi / Şîve-i cûdda müselleme idi". Bu ifadeyle Bahâî'nin, âlemin nüktedanı olduğu ve cömertliğinin de herkes tarafından kabul görüldüğü aktarılmıştır (Yılmaz, 2001: 102). Kafiye-i Şu'arâ'da ise, Bahâî'nin fazilet ve ilim ambarı olmakla bir kâmil insan olduğundan söz edilmiştir (Kutlar, Koncu, Çakır, 2017: 113).

2.2. Nâ'îlî-i Kadîm

Nâ'îlî-i Kadîm'in hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili bilgiler genel itibarıyla Haluk İpekten'in hazırlamış olduğu *Nâ'îlî-i Kadîm Dîvân'ından* (2019) derlenmiştir. Nâ'îlî'nin hayatı ile ilgili bilinenler, tezkirelerin vermiş olduğu sınırlı bilgilerin yanı sıra büyük ölçüde Dîvân'ından öğrenilmiştir. Doğum tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte araştırmacılar şairin, 1608-1611 yılları arasında doğmuş olabileceğini tahmin etmektedirler. Asıl adı Mustafa olup İstanbulludur. Nâ'îlî'nin nasıl bir eğitim gördüğü bilinmemesine rağmen, şiirlerinden kendini iyi derecede yetiştirdiği, Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Babasıyla meslektaş olup kâtiplik görevini icra eden Nâ'îlî'nin, kaynaklarda irfan sahibi bir şair olduğu aktarılmaktadır. Orta halli bir hayat yaşayan Nâ'îlî'nin, hayatının belli zamanlarında bir hami arayışı içerisinde olduğu da bilinmektedir. Şairin, hayatının bir döneminde sürgüne gönderildiği daha sonra affedilip bir hami bulduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. Nâ'îlî, 1077 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (İpekten, 2019: 2-6).

Nâ'îlî'nin elde bulunan tek eseri *Dîvân'*ıdır. Zayıf ve hastalıklı bir bünyeye sahip olan Nâ'îlî, şiirlerine bu durumun izleri olan ıstırapı fazlaca yansıtmıştır. Sebki Hindî üslubunun etkisiyle, şiirlerindeki anlamın derinlerde gizlendiği, şiirlerinde incelik ve nezaketin varlığı, uzun tamlamaların ve mübalağanın şiirin anlaşılması hususunda anlamı giriftleştirmesi, şairin şiirinde belirgin özellik taşımaktadır. Nâ'îlî, şiirlerinde süslü ve ağdalı bir dil kullanmasının yanı sıra dilin inceliğini, nazikliğini ve zarıflığını de korumuştur. Nâ'îlî'nin, pek çok şairden etkilendiği ve pek çok şairin de kendisinden etkilenmiş olduğu bilinmektedir (İpekten, 2019: 2-6). Güftî, Nâ'îlî'ye methiye niteliğinde beyitler yazmıştır. Bir beytinde onu "Mülk-i Rûmun edîb-i mümtâzı / 'Âlemün şâ'ir-i sühan-sâzı" diye tavsif etmiştir (Yılmaz, 2001: 228).

2.3. Hevâî

Hevâî'nin hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili bilgiler genel itibarıyla Zehrâ Vildan Çakır tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden (1998) derlenmiştir. Hevâî'nin asıl adı Abdurrahman olup İstanbul'da doğduğu bilinmektedir. Doğum tarihi belli olmayan şairin, kaynaklarda kendisi hakkında

bilgiler de oldukça sınırlıdır. Kaynaklarda kendisi hakkında ruznamecilik görevine kadar yükseldiği ve aynı zamanda hattat olduğu da aktarılır. Edirne'de yaşayan şairin, bir görüşe göre İstanbul'da, bir görüşe göre de Kahire'de vefat ettiği söylenmektedir. Aynı belirsizlik ölüm tarihi için de geçerli olup genellikle 1715 yılında vefat ettiği belirtilmektedir (Çakır, 1998: II-III). *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr* adlı tezkirede kendisi için; "Rûz-nâmçe-i evvel hulefâsından olup ârzû-yı hac ile bin yüz yigirmi yedi senesinde Mısır'da 'azm-i dergâh-ı erhamû'r-Râhimîn eyledi." (Abdülkadiroğlu, 1985: 140) denilmiştir. Bu ifadeden hareketle Hevâyî'nin hazîne-i âmire dâiresinin âmiri olduğu, 1127/1715 yılında yapmış olduğu hac seyahati sırasında Mısır'da vefat ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Şairin elde bulunan *Dîvân*'ından hareketle kendisi hakkında bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Şair bilhassa Edirne muhitinde yaşamasından ötürü şiirlerinde bu yerden oldukça fazla söz etmiştir. Yine şiirlerinden çiftçilik yaptığı ve dükkân sahibi olduğu öğrenilmektedir. Şairin, Kubûrizâde ve Habeşî mahlaslarına sahip olduğu bilinmekle birlikte şiirlerinde yalnızca Rahmî ve Hevâyî mahlaslarını kullanmıştır. Şairin *Dîvân*'ı dışında, *Vâmuk u Azrâ*, *Yûsuf u Züleyhâ* ve *Hezliyât* adlı eserleri de bulunmaktadır (Çakır, 1998: II-III). Hevâyî'nin, "Mürekkepçi Hevâyî" olarak anıldığı ve hezliyatlarıyla tanındığı da söylenmektedir (Dilçin, 2000: 273).

Şairin dil ve üslubuna bakıldığında hezl ve mizah ustası olduğu ve şiirlerinde latife yapma amacı güttüğü görülür. Hevâyî, şiirlerini hezl tarzında kaleme aldığından ötürü dizelerinde ayet, hadis gibi dinî unsurlara tesadüf edilmemektedir. Hatta şairin şiirlerinde argo ve küfür içeren ifadeler de mevcuttur (Yıldırım, 2004: V). Şairin halk diline olan yatkınlığından dolayı şiirlerinde; deyim ve atasözü, yerel unsurlar, coğrafi yerler ve Batı kökenli kelimelerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu unsurlar, şairin şiirini anlama noktasında kolaylık gibi görünse de günümüzde bu kullanımlara yabancı olduğundan dolayı anlaşılması zor bir hale gelmiştir. Nitekim Çakır'ın da ifade ettiği gibi Hevâyî'nin şiirinin anlaşılması için dönemin halk ağzına ait lügatlerin varlığına ihtiyaç vardır (1998: X-XII).

Nâ'îli'nin, Bahâyî'nin "neylersin" redifli gazeline yazmış olduğu tahmisine, Hevâyî tarafından tehzil yazılmıştır. Bu tehzil, Hevâyî *Dîvânı*'nın derkenarında not edildiği gibi Nâ'îli'nin tahmisine ve Bahâyî'nin gazeline naziredir (Çakır, 1998: 86).

2.4. Tırsî

Tırsî'nin hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili bilgiler genel itibarıyla Kadriye Yılmaz tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden (2001) derlenmiştir. Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Tırsî'nin, 18. yüzyılda yaşadığı, hattat ve şair olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. Geçimini sağlamak amacıyla kâtiplik yaptığı bilinmektedir. Kaynaklarda kendisinin kâğıt eminliği gibi birtakım vazifelerde bulunduğu ve hâcegâna (kâtipler topluluğuna) dâhil olduğu söylenmektedir (Yılmaz, 2001: VI- VIII). Hattat olduğu söylenen Tırsî, "Tuhfetü'l-Hattâtîn" ismiyle de anılmaktadır (Çiftçi, 2017: 311). Tırsî'nin vefat yılı 1766 olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2001: XII). Bazı tezkireler ise vefat yılını 1140/1727 olarak göstermektedir (Erdem, 1994: 197; Çiftçi, 2017: 311). İstanbul Edirnekapı Mezarlığı'nda metfundur (Erdem, 1994: 197).

Şairin, bir *Dîvân* sahibi olduğu bilinmektedir. Tırsî, Hevâyî'nin önemli takipçilerinden biridir ve onun izinden gitmiştir. Şairin aşağıda verilen beytinde, Hevâyî'yi üstat olarak kabul ettiği görülmektedir:

Hevâyî'dür bu vâdide bizüm üstâdumuz Tırsî
Olur bu mashara ebyâtumuz yârâna eğlence (Yılmaz, 2001: XI).

Yine bir başka beytinde Tırsî'nin Hevâyî'yi methettiği görülmektedir:

Hevâyî postı tehî kaldı nâmı dillerde
Senün de kimse dahi Tırsiyâ yerin tutmaz (Yılmaz, 2001: XII).

Hevâyî'nin takipçisi olmasından da anlaşılacağı üzere Tırsî, bir hezel şairidir. Mizahi bir üslupla şiirlerini kaleme almış olup komik şairler arasında sayılmıştır. Tırsî; Hevâyî ve Sâbit arasında bir köprü görevi görmüştür. Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Tırsî'nin hezliyatını "kaba şaka, sataşma, taşlama, kınama, iğrenç yerme ve sövme olarak yazılan eserler listesinde verir." (Yılmaz, 2001: XIV). Tırsî, şiirlerinde günlük hayatın bütün meselelerine bir ironi ile yaklaşmıştır. Onun şiirlerinde sosyal hayatın içerisinden olan yiyecek, giyecek, müzik gibi konular alaycı bir bakış açısı ile söz konusu edilmiştir (Yılmaz, 2001: XIV). *Âdâb-ı Zırafâ*'da, Tırsî'den "hoş-âyende-güftâr" yani hoş giden sözler çıktığı söylenilmiştir (Erdem, 1994: 197). Hezel şairi olması sebebiyle şiirlerinde müstehcen ifadeler de bulunmaktadır (Yılmaz, 2001: XV).

3. Şairler arasındaki ilişki

Bahâî'nin "neylersin" redifli gazeline, Nâ'îlî tarafından tahmis yazılıp şiirin biçiminin değişikliğe uğradığı görülmektedir. Bu tahmis, Hevâyî'de hem tür hem şekil değişikliğine uğrayıp muhammes bir tehzile dönüşmüştür. Son olarak Hevâyî'nin takipçisi olan Tırsî ise bu şiiri model alıp şekli değiştirerek gazel şeklinde bir tehzil yazmıştır. Bahsi geçen bu şairler arasındaki ilişki, şiirleri ile birlikte karşılaştırılarak çalışmanın devamında ortaya konulmuştur.

3.1. Şeyhülislâm Bahâî ve Nâ'îlî-i Kadîm ilişkisi

Bahâî'ye ait "neylersin" redifli şiire, Nâ'îlî tarafından tahmis şeklinde bir nazire yazılıp şiir, biçim olarak değişmiştir. Çalışmada Nâ'îlî'nin tahmisine yer verilmesinin nedeni, Hevâyî'nin, Nâ'îlî'nin tahmisini model alarak tehzil yazmasından kaynaklanmıştır. Bu tehzil, doğal olarak Bahâî'nin gazeline de yazılmış sayılmaktadır. Aşağıda verilen tabloda, Bahâî'nin zemin şiiri ile Nâ'îlî'nin tahmisi karşılaştırılmıştır.

Bahâî'nin gazeli tabloda orijinal hâli ile verilirken; Nâ'îlî'nin tahmisi bu gazelle karşılaştırılarak benzer şekilde sıralanmıştır. Dolayısıyla şiirler tabloya karşılıklı yerleştirilirken, tahminin bentlerinde bilinçli bir yer değişikliği yapılmıştır. Haluk İpekten tarafından hazırlanan *Nâ'îlî Divânı*'nda 2. bent, 3. sırada; 3. bent de 2. sıradadır; 4. bent 5. sırada; 5. bent de 4. sıradadır. Yapılan bu değişikliklerle şiirler arasında bulunan şekil ve muhteva ilişkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Birbiri ile ilgili beyit ve bentler karşılıklı yazılmış, günümüz Türkçesine de çevirilerek şiirlerin anlaşılmasının kolaylaşması sağlanmıştır.

Tablo 1. Şeyhülislâm Bahâî'nin neylersin redifli şiirine Nâ'î-i Kadîm tarafından yapılan tahmis

Şeyhülislâm Bahâî	Nâ'î-i Kadîm
Gazel	Tahmis
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün	mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
1. Beyit	1. Bent
Tagıddun h'âb-ı nâz-ı yâri ey feryâd neylersin Edüp fitneyle dünyâyı harâb-âbâd neylersin	Hirâs-ı fitne saldun dehre ey bî-dâd neylersin Kopardun yer yer âşûb-ı kıyâmet-zâd neylersin Perişânlıklar etdün nev-be-nev îcâd neylersin <i>Tagıtdun h'âb-ı nâz-ı yâri ey feryâd neylersin</i> <i>Edüp fitneyle dünyâyı harâb-âbâd neylersin</i>
(Ey feryat! Sevgilinin naz uykusunu dağıttın, ne yapıyorsun! Dünyayı fitneyle vîraneye çevirdin, ne yapıyorsun!)	(Ey zalim! Dünyaya fitne korkusu yaydın ne yapıyorsun? Zaman zaman kıyamete benzer bir kargaşa kopardın ne yapıyorsun? Yeni yeni icat çıkartıp düzeni bozdun ne yapıyorsun? Ey feryat! Sevgilinin naz uykusunu dağıttın, ne yapıyorsun! Dünyayı fitneyle vîraneye çevirdin, ne yapıyorsun!)
2. Beyit	2. Bent
Dil-i mecrûhuma rahm eyle kalsun dâm-ı zülfünde Şikeste-bâl olan murgı edüp âzâd neylersin	Nihândur bûy-ı fitne târ-ı 'anber-fâm-ı zülfünde Nice subh-ı kıyâmet muhtefidür şâm-ı zülfünde Dimâg-âşüftedür cân ârzûy-ı kâm-ı zülfünde <i>Dil-i mecrûhuma rahm eyle kalsun dâm-ı zülfünde</i> <i>Şikeste-bâl olan murgı edüp âzâd neylersin</i>
(Ey sevgili! Yaralı gönlüme merhamet et, saçının tuzağında kalsın. Kırık kanatlı olan kuşu serbest bırakıp da ne elde edeceksin?)	(Ey sevgili! Fitne kokusu, saçının amber renkli karanlığında gizlidir. Nice kıyamet sabahı, saçının akşamında (karanlığında) gizlidir. Can, saçına erişme arzusuyla aklını karıştırmıştır. Ey sevgili! Yaralı gönlüme merhamet et, saçının tuzağında kalsın. Kırık kanatlı olan kuşu serbest bırakıp da ne elde edeceksin?)
3. Beyit	3. Bent
Edersin gerçi her derde tabîbüm bir devâ ammâ Cünûn-ı ehl-i 'aşk olunca mâder-zâd neylersin	Vücûdun eylemiş hikmet-şinâs-ı âlem-i bâlâ Aristâlis-i 'asr u nakd-ı vakt-ı Bû 'Alî Sînâ Benânun hall-i râz-ı müşkilât-ı nabz edüp hakkâ <i>Edersün gerçi her derde tabibüm bir devâ ammâ</i> <i>Cünûn-ı ehl-i 'aşk olunca mâder-zâd neylersin</i>
	(Ey sevgili! Sen, bu koca dünyanın filozofu haline gelmişsin. Devrin Aristoteles'i ve İbn-i Sînâ zamanının sermayesisin. Doğrusu parmağın nabız sorunlarının sırrını çözer. Ey tabibim! Gerçi her derde bir derman

(Ey tabibim! Gerçi her derde bir derman verirsin fakat doğuştan aşk ehlinin delisi olunca elinden bir şey gelmez.)

verirsin fakat doğuştan aşk ehlinin delisi olunca elinden bir şey gelmez.)

4. Beyit

Varup gîsû-yı zülf-i yâri biri birine katdun
Yine bir fitne tahrîk eyledün ey bâd neylersin

4. Bent

Bulup pervâza ruhsat rûzgâra işveler saldun
Perişân etmege cem'iyet-i uşşâkı cân atdun
Ne âl etdünse etdün murg-ı cânı dâma ugratdun
Varup gîsû-yı zülf-i yâri biri birine katdun
Yine bir fitne tahrîk eyledün ey bâd neylersin

(Ey rûzgâr! Sevgilinin omzuna dökülen saçlarına erişip birbirine karıştırdın, yine bir fitneyi uyandırdın ne yapıyorsunuz!)

(Uçmaya ruhsat bulup rûzgârla cilveler gönderdin. Aşıklar topluluğunu perişan etmeye can attın. Ne kadar hile varsa yaptın, en sonunda can kuşunu tuzaga düşürdün. Ey rûzgâr! Sevgilinin omzuna dökülen saçlarına erişip birbirine karıştırdın, yine bir fitneyi uyandırdın ne yapıyorsunuz!)

5. Beyit

Şehîd-i tîg-i aşk-ı yârdur ser-cümle-i âlem
Urup şemşîre dest ey gamze-i cellâd neylersin

5. Bent

Zemîn nat-ı siyâset-gâh-ı dil seyf-i kazâ mübrem
Zebân hâmûş-ı hayret sîne sûzân dîdeler pür-nem
Hevây-ı ışk şûr-efgen mahabbet gâlib ü muhkem
Şehîd-i tîg-i ışk-ı yârdur ser-cümle-i âlem
Urup şemşîre dest ey gamze-i cellâd neylersin

(Ey cana kıyan yan bakış! Âlemin tamamı, sevgilinin aşk kılıcının şehidi iken, eline kılıç alıp ne yapıyorsunuz!)

(Toprak, gönlün idamı için yere serilmiş bir örtüdür. Kaza kılıcı kaçınılmaz olmuştur. Dil, şaşkınlıktan susmuş; bağı yanık; gözler yaşla doludur. Aşk hevesi, kargaşa çıkarıcı; aşk, galip ve sağlam olandır. Ey cana kıyan yan bakış! Âlemin tamamı, sevgilinin aşk kılıcının şehidi iken, eline kılıç alıp ne yapıyorsunuz!)

6. Beyit

Güzel tasvîr edersin hatt u hâl-i dilberi ammâ
Füsûn u fitneye geldükde ey Behzâd neylersin

6. Bent

Ne sûret kim çekersün cân bağışlarsun Mesîh-âsâ
Olur hayrân-ı kârûn mû-şikâfân-ı yed-i beyzâ
Bu san'atde ne Erjeng ü ne Mânîdür sana hem-tâ
Güzel tasvîr edersün hatt u hâl-i dil-beri ammâ
Füsûn u fitneye geldükçe ey Bihzâd neylersin

(Ey Behzâd! Sevgilinin benini ve ayva tüylerini güzel tasvir edersin ama sevgilinin cazibesini ve fitnessini çizmeye gelince ne yapacaksın?)

(Her gördüğün sureti çizebilirsin ve o surete Hz. İsa gibi can bağışlarsın. Yed-i beyzânın kılı yarmasını gören, senin işinin hayranı olur. Ne Mani ne de Mani'nin meşhur resim kitabı Erjeng, sana bu sanatta denktir. Ey Behzâd! Sevgilinin benini ve ayva tüylerini güzel tasvir edersin ama sevgilinin cazibesini ve fitnessini çizmeye gelince ne yapacaksın?)

7. Beyit

Bahâyî-veş degülsin kâbil-i feyz-i safâ sen de
Tekellüf ber-taraf ey hâtr-ı nâ-şâd neylersin (Uludağ,
1992: 89).

(Ey üzgün gönül! Sen de Bahâyî gibi mutluluğun
çokluğunu kabul edemiyorsun. Zahmeti, kederi bir
tarafa bırak, ne yapıyorsun!)

7. Bent

Olursun Nâ'îlî-veş gördüğün mahbûba efgende
Metâ-ı sabrunı tâlân eder her tıfl-ı nâzende
Mahabbet gam-fezâ esbâb-ı cem'iyet perâkende
Bahâyî-veş degülsün kâbil-i feyz-i safâ sen de
Tekellüf ber-taraf ey hâtr-ı nâ-şâd neylersin (İpekten,
2019: 267-268).

(Nâ'îlî gibi her gördüğün güzele âşık olursun. Her nazlı
genç, sabır sermayeni yağmalar. Aşk, kederi arttırır,
hepsinin sebepleri ayrı ayrıdır. Ey üzgün gönül! Sen de
Bahâyî gibi mutluluğun çokluğunu kabul edemiyorsun.
Zahmeti, kederi bir tarafa bırak, ne yapıyorsun!)

Yukarıda verilen tabloda, Bahâyî'nin "neylersin" redifli zemin şiiri ile bu zemin şiire Nâ'îlî tarafından yazılan tahmis karşılaştırılmıştır. Nâ'îlî'nin, Bahâyî'ye yazmış olduğu bu tahmisle şekil ve muhteva açısından aralarında pek çok benzerliğin bulunduğu fark edilmektedir. Öncelikle her iki şiiri şekil bakımından karşılaştıracak olursak; Bahâyî'deki gazel nazım şekli, Nâ'îlî'de tahmis nazım şekline dönüşmüştür. Yukarıdaki tabloda, tahmis ve zemin şiirdeki ortak söz ve ses tekrarları karşılıklı okuduklarında hemen dikkati çekmektedir.

Şiirler arasında muhteva benzerlikleri de mevcuttur. Bilhassa şiirler okunurken her iki şairin de sebki Hindî üslubunun etkisinde kaldıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bahâyî'nin, "sevgilinin naz uykusu", "sevgilinin aşk kılıcının şehidi", "sevgilinin cazibesini ve fitnesini çizmek", "yaralı gönül" gibi kullanımları sebki Hindî üslubunu yansıtan ifadelerdir. Nitekim Nâ'îlî'nin de "dünyaya fitne korkusu yaymak", "kıyamete benzer kargaşa çıkarmak", "fitne kokusu", "sabır sermayesinin yağmalanması" gibi ifadeleri de aynı üslup çerçevesindedir. Söz konusu bu terkiplere nazar edildiğinde, soyut ve somut ifadelerin bir arada kullanımı, anlamın giriftleşmesi ve derinlere inmesi gibi hususlarda ortaklıklara tesadüf edilir. Böylelikle şairler, orijinal manalar ve ince hayallerle, az sözle çok şey anlatma yoluna gitmişlerdir. Sonuç itibarıyla,

zemin bir şiirin üzerine inşa edilen bu şiirlerin amacı bir başkasının eserini tamamlamak, onunla bütünleşmek, aynı ustalıkta hatta daha üstün, daha güzel yazılmış mısralarla eseri zenginleştirmek ve dolayısıyla şair olarak kendi değerini belirtmek, aynı zamanda o şiir ile şairini takdir ettiğini de ortaya koymak olarak nitelenir (Cengiz, 1986: 335; akt. Gültekin, 2013: 1515).

3.2. Nâ'îlî-i Kadîm ve Hevâyî ilişkisi

Şeyhülislâm Bahâyî'nin "neylersin" redifli gazeline Nâ'îlî'nin yukarıda verilen tahmisi yazılmış ve bu tahmise de Hevâyî tarafından tehzil yazılmıştır. Nâ'îlî'nin aşağıda verilen şiirinin bent sıralaması, Haluk İpekten tarafından hazırlanan *Nâ'îlî Dîvânı*'ndaki orijinal sıralamadır. Hevâyî'nin tehzili, Nâ'îlî'nin tahmisi ile karşılaştırılarak benzer özellikleri dikkate alınmış ve karışık şekilde sıralanmıştır. Zehrâ Vildan Çakır tarafından hazırlanan *Hevâyî Dîvânı'nın Tenkidli Metni ve İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezinde tehzilin 2. bendi, 5. sırada; 5. bendi, 2. sırada; 3. bendi, 6. sırada; 6. bendi, 3. sıradadır. Tabloda yapılan sıralama değişikliği ile iki şairin karşılıklı bentleri arasında kelime ortaklıkları tespit edilmeye çalışılmış; bentlerin günümüz Türkçesine de yer verilerek anlam açısından karşılaştırılması sağlanmıştır.

Tablo 2. Nâ'îli-i Kadîm'in tahmisine Hevâyî tarafından yazılan tehzil

Nâ'îli-i Kadîm	Hevâyî
Tahmis	Muhammes
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün	mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
1. Bent	1. Bent
Hirâs-ı fitne saldun dehre ey bî-dâd neylersin	Hirâs-ı yahçe saldın kişte ey bî-dâd neylersin
Kopardun yer yer âşûb-ı kıyâmet-zâd neylersin	Kopardın her taraftan ebr-i tûfân-zâd neylersin
Perişânhıklar etdün nev-be-nev îcâd neylersin	Tokur çün çeçlerim hep eyledin ber-bâd neylersin
Tagıtdun h'âb-ı nâz-ı yâri ey feryâd neylersin	Tagıtdın arpa vü buğdayımı ey bâd neylersin
Edüp fitneyle dünyâyı harâb-âbâd neylersin	Edip hürmen-gehim yek-ser harâb-âbâd neylersin
(Ey zalim! Dünyaya fitne korkusu yaydın ne yapıyorsun? Zaman zaman kıyamete benzer bir kargaşa kopardın ne yapıyorsun? Yeni yeni icat çıkartıp düzeni bozdun ne yapıyorsun? Ey feryat! Sevgilinin naz uykusunu dağıttın, ne yapıyorsun! Dünyayı fitneyle viraneye çevirdin, ne yapıyorsun!)	(Ey zalim! Ekine dolu yağma korkusunu düşürdün ne yapıyorsun? Her taraftan tufan bulutları kopardın ne yapıyorsun? Tahıl yağınlarını (tufan) döküp saçın, hepsini mahvettin ne yapıyorsun? Ey rüzgâr! Arpa ve buğdayımı dağıttın ne yapıyorsun? Harman yerimi baştan başa virane ettin, ne yapıyorsun?)
2. Bent	2. Bent
Vücûdun eylemiş hikmet-şinâs-ı âlem-i bâlâ	Etibbâ-yı Yehûd'a oldu Kânûn tecrüben hâlâ
Aristâlis-i 'asr u nakd-ı vakt-ı Bû 'Alî Sînâ	Macaroğlu'nun ettin mürde iken nâmını ihyâ
Benânun hall-i râz-ı müşkilât-ı nabz edüp hakkâ	Mizâca göredir tedbîr-i şâf ü şerbetin zîrâ
Edersün gerçi her derde tabîbüm bir devâ ammâ	Edersin gerçi her bâsûra hukne ey levy ³ ammâ
Cünûn-ı ehl-i ışık olunca mâder-zâd neylersin	Olunca 'illet-i ma'hûde mâder-zâd neylersin
(Ey sevgili! Sen, bu koca dünyanın filozofu haline gelmişsin. Devrin Aristoteles'i ve İbn-i Sînâ zamanının sermayesisin. Doğrusu parmağın nabız sorunlarının sırrını çözer. Ey tabibim! Gerçi her derde bir derman verirsün fakat doğuştan aşk ehlinin delisi olunca elinden bir şey gelmez.)	(Tecrüben, Yehûd'un tabiplerine hâlâ Kânûn'dur (İbn-i Sînâ'nın <i>el-Kânûn fi't-tıbb</i> adlı eseridir). Macaroğlu'nun namını ölü iken canlandırdın. Zira fitil ve ilaç, kişinin sağlığına göredir. Ey karın ağrısı! Gerçi her basura şırınga edersin ama doğuştan kötü illete tutulunca ne yaparsın?)
3. Bent	3. Bent
Nihândur bûy-ı fitne târ-ı 'anber-fâm-ı zülfünde	Çocukların bilirsün oyna toymadıkların çünkim
Nice subh-ı kıyâmet muhtefidür şâm-ı zülfünde	Acırsın döğmeğe gördükçe ağladıkların çünkim
Dimâg-âşüftedür cân ârzûy-ı kâm-ı zülfünde	Unudup vâlideynin adın anmadıkların çünkim
Dil-i mecrûhuma rahm eyle kalsun dâm-ı zülfünde	Sokakda istemezsin aşık ⁴ oynadıkların çünkim
Şikeste-bâl olan murgı edüp âzâd neylersin	Ya şâkirdâm erkenden edip âzâd neylersin

³ Zehrâ Vildan Çakır'ın çalışmasında bu kelime "levî" şeklinde iken mana bakımından karın ağrısı anlamına gelen "levy" kelimesi daha uygun görüldüğü için bu kullanım tercih edilmiştir.

⁴ Zehrâ Vildan Çakır'ın çalışmasında bu kelime "aşık" şeklinde iken mana bakımından bir oyun türü olan "aşık" kelimesi daha uygun görüldüğü için bu kullanım tercih edilmiştir.

(Ey sevgili! Fitne kokusu, saçının amber renkli karanlığında gizlidir. Nice kıyamet sabahı, saçının akşamında (karanlığında) gizlidir. Can, saçına erişme arzusuyla aklını karıştırmıştır. Ey sevgili! Yaralı gönlüme merhamet et, saçının tuzağında kalsın. Kırık kanatlı olan kuşu serbest bırakıp da ne elde edeceksin?)

4. Bent

Zemîn nat'-ı siyâset-gâh-ı dil seyf-i kazâ mübrem
Zebân hâmûş-ı hayret sîne sûzân dîdeler pür-nem
Hevây-ı ışk şûr-efgen mahabbet gâlib ü muhkem
Şehîd-i tîg-ı ışk-ı yârdur ser-cümle-i âlem
Urup şemşîre dest ey gamze-i cellâd neylersin

(Toprak, gönlün idamı için yere serilmiş bir örtüdür. Kaza kılıcı kaçınılmaz olmuştur. Dil, şaşkınlıktan susmuş; bağı yanık; gözler yaşla doludur. Aşk hevesi, kargaşa çıkarıcı; aşk, galip ve sağlam olandır. Ey cana kıyan yan bakış! Âlemin tamamı, sevgilinin aşk kılıcının şehidi iken, eline kılıç alıp ne yapıyorsunuz!)

5. Bent

Bulup pervâza ruhsat rûzgâra işveler saldun
Perişân etmege cem-ıyyet-i uşşâkı cân atdun
Ne âl etdüñse etdüñ murg-ı cânî dâma ugratdun
Varup gîsûy-ı zülf-i yâri biri birine katdun
Yine bir fitne tahrîk eyledün ey bâd neylersin

(Uçmaya ruhsat bulup rûzgârla cilveler gönderdin. Aşıklar topluluğunu perişan etmeye can attın. Ne kadar hile varsa yaptın, en sonunda can kuşunu tuzağa düşürdün. Ey rûzgâr! Sevgilinin omzuna dökülen saçlarına erişip birbirine karıştırdın, yine bir fitneyi uyandırdın ne yapıyorsunuz!)

6. Bent

Ne sûret kim çekersün cân bağışlarsun Mesîh-âsâ
Olur hayrân-ı kârun mû-şikâfân-ı yed-i beyzâ
Bu san'atde ne Erjeng ü ne Mânîdür sana hem-tâ
Güzel tasvîr edersün hatt u hâl-i dil-beri ammâ
Füsûn u fitneye geldükçe ey Bihzâd neylersin

(Her gördüğün sureti çizebilirsin ve o surete Hz. İsa gibi can bağışlarsın. Yed-i beyzânın kılı yarmasını gören, senin işinin hayranı olur. Ne Manî ne de Manî'nin meşhur resim kitabı Erjeng, sana bu sanatta

(Çocukların, oyuna doymadıklarını bildiğin için, ağladıklarını görünce acıyıp dövmediğin için, (oyuna dalıp) anne babalarının isimlerini bile hatırlamayıp unuttukları için, sokakta aşık oyunu oynamalarını istemezsin. Peki ya talebeleri erkenden serbest bırakıp ne edersin?)

4. Bent

Sovuk timura örs üstüne gönlünce çekic basdın
Körük işe yaramaz diyü dükkân sakfına asdın
'Acebdir tayfanın okların atdın yayların yasdın
Su koymak gibi Gâve ocağına Kıbtıyân kasdın
Sıma ko âhenin hep eyleyip pûlâd neylersin

(Örs üstünde soğuk demire istediğin gibi çekiç vurdun; körük işe yaramaz deyip dükkân tavanına astın. Ne garip, tayfanın oklarını attın yaylarını gevşettin. Kıptîlerin kötü niyetle su koyvermesi gibi Gâve'nin ocağına (su ver), kırma bırak, demiri hep çelik haline getirip ne yapacaksın?)

5. Bent

Nazar der-bendinin gûş etmedin mi buzlu bârânın
Dahî Kançı suyu'nun Kırkgeçit'de fart-ı tuğyânın
Ya Aydos ovasının görmedin mi hiç tûfânın
Geçersin ey çitak kışdır demezsin Çeng'e⁵ Balkan'ın
Görünmezse dipiden sonra Karn-âbâd neylersin

(Nazar geçidinin dolularını, Kırkgeçit'te Kançı Suyu'nun taşkınıni işitmedin mi? Peki Aydos ovasının tufanını hiç görmedin mi? Ey Çitak! Kıştır demezsin, Balkan'ın Çeng'e geçersin. Tipiden sonra Karnâbâd görünmezse ne yapacaksın?)

6. Bent

Susuz bardakda eylersin bahâr-ı bi-hazân peydâ
Yazıp evrâk-ı huşke kaz tüyüyle sûret-i zibâ
Ne Surnâ-zâde bu işde ne Levnî'dir sana hemtâ
Güzel rengîn boyarsın otanın revzenlerin ammâ
Tavanı nakşına geldikde ey üstâd neylersin

(Kaz tüyüyle kuru yapraklara güzel suretler çizip, susuz bardakta sonbaharsız bahar meydana getirirsin. Bu işte ne Surnâzâde ne de Levnî sana denktir. Ey üstâ! Odanın pencerelerini güzel parlak renklerle boyarsın

⁵ Zehrâ Vildan Çakır'ın çalışmasında bu kelime "çenge" şeklinde iken mana bakımından coğrafi bir yer olduğu tahmin edilerek "Çeng" kelimesi daha uygun görülmüş ve bu kullanım tercih edilmiştir.

denktir. Ey Behzâd! Sevgilinin benini ve ayva tüyelerini güzel tasvir edersin ama sevgilinin cazibesini ve fitnessini çizmeye gelince ne yapacaksın?)

7. Bent

Olursun Nâ'îli-veş gördüğün mahbûba efgende
Metâ-ı sabrunı tâlân eder her tıfl-ı nâzende
Mahabbet gam-fezâ esbâb-ı cem'iyet perâkende
Bahâyî-veş degilsün kâbil-i feyz-i safâ sen de
Tekellûf ber-taraf ey hâtır-ı nâ-şâd neylersin (İpekten, 2019: 267-268).

(Nâ'îli gibi her gördüğün güzele âşık olursun. Her nazlı genç, sabır sermayeni yağmalar. Aşk, kederi artırır, hepsinin sebepleri ayrı ayrıdır. Ey üzgün gönül! Sen de Bahâyî gibi mutluluğun çokluğunu kabul edemiyorsun. Zahmeti, kederi bir tarafa bırak, ne yapıyorsun!)

ama sıra tavanın süslemesine geldiğinde ne yapacaksın?)

7. Bent

Dükânda Nâ'îli-veş⁶ dest-gâhın pâk kurmazsın
İversin bezr isinin alınınca yağtı turmazsın
Varıp cerr-i 'alak ahvâlini ehline sormazsın
Hevâyî-veş mürekkeb hâvenine tokmak urmazsın
Tekellûf ber-taraf ey kari-i üstâd neylersin (Çakır, 1998: 86).

(Dükânda Nâ'îli gibi tezgâhını temiz kurmazsın. Bezir isinin yağtı alınınca acele edip beklemezsin. Kan pıhtısı gibi (mürekkebi) çekip, durumunu erbabına sormazsın. Hevâyî gibi mürekkep havasına tokmak vurmazsın. Ey üstâdın okuyucuları, bu zahmete katlanmanıza gerek yok, ne yapıyorsunuz?)

Yukarıda verilen tabloda, Hevâyî tarafından Nâ'îli'nin "neylersin" redifli şiiri model alınarak yazılan tehzil karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. "Neylersin" redifli şiir Nâ'îli aracılığıyla biçim değişikliğine uğrarken Hevâyî aracılığıyla da hem şekil hem tür değişikliğine uğramıştır. Hevâyî'nin, muhammes nazım şekliyle tehzile dönüştürmüş olduğu bu şiiri yazmaktaki maksadı mizah yapmaktır. Şiir, mizah özelliği taşıdığından dolayı Nâ'îli'nin şiiri ile muhteva ortaklığından direkt söz edilememektedir. İki şiirde aynı vezin kullanılmış ve ortak söz ve ses tekrarları dikkat çekmektedir. Hevâyî, "neylersin" redifli şiirini tıpkı Nâ'îli gibi 5 mısralık bentlerle oluşturmuştur.

Hevâyî'nin, Nâ'îli'de var olan ahengi bütünüyle şiirlerinde muhafaza ettiği söylenebilir. Ancak içerik açısından şiire bakıldığında, Nâ'îli'de ciddi olarak ele alınan derin mana ve ince hayaller, Hevâyî'de mizahi bir nitelik kazanmıştır. Bu mizahi nitelik, kaba, amiyane bir üsluba dönüşmeyerek tamamen ince ve kibar bir çerçevede kalmıştır. Örneğin Nâ'îli, şiirinin ilk bendinde "dünyaya fitne korkusu yaydın" şeklinde bir ifade geliştirmiştir. İnce ve derin anlamlarla orijinal bir tamlama kuran Nâ'îli, üslup açısından farklılığını ortaya koymuştur. Hevâyî'nin ilk bendine bakıldığında ise, "ekine dolu yağma korkusunu düşürdün" şeklinde bir söyleme gidilmiştir. Hevâyî, günlük hayatın sıradan bir sıkıntısına ironi ile yaklaşmış ve böylelikle çiftçinin sıkıntısını gündemine almıştır. Sonuç itibarıyla Hevâyî'nin, halkın konuşmuş olduğu dille, yerel unsurları ve sosyal temaları şiirlerinde nükteli bir şekilde ele alarak halkı eğlendirip güldürmek gibi bir amaç taşıdığı söylenebilir.

3.3. Hevâyî ve Tırsî ilişkisi

Hevâyî'nin takipçilerinden Tırsî'nin "neylersin" redifli bir tehzili bulunmaktadır. Bu tehzil, Bahâyî'nin "neylersin" redifli zemin şiirine değil de Hevâyî'nin tehziline yazılmıştır. Nitekim muhteva açısından bir tehzil olması yönüyle Hevâyî'nin şiirine daha çok benzemektedir. Ayrıca Tırsî'nin Hevâyî'nin büyük bir takipçisi oluşu, onu kendine üstat bellemesi de bu fikri desteklemektedir.

⁶ Zehrâ Vildan Çakır'ın çalışmasında "Mâ'îli-veş" şeklinde iken mana bakımından Nâ'îli'ye yazılan bir tehzil olduğu için "Nâ'îli-veş" kelimesi daha uygun görülmüş ve bu kullanım tercih edilmiştir.

Hevâyî'nin ve Tırsî'nin şüirleri aşağıdaki tabloda orijinal hali ile verilmiştir. Karşılaştırmalı olarak okunduğunda muhteva açısından tam bir paralellik görülmemekle birlikte, ikisinin de alaycı bir yaklaşımla birbirlerini hatırlattıkları söylenebilir.

Tablo 3. Hevâyî'nin tehziline Tırsî tarafından yazılan tehzil

Hevâyî	Tırsî
Muhammes	Gazel
mefâ ilün mefâ ilün mefâ ilün mefâ ilün	mefâ ilün mefâ ilün mefâ ilün mefâ ilün
1. Bent	1. Beyit
Hirâs-ı yahçe saldın kişte ey bî-dâd neylersin Kopardın her taraftan ebr-i tûfân-zâd neylersin Tokur çün çeçlerim hep eyledin ber-bâd neylersin Tağtdın arpa vü buğdayımı ey bâd neylersin Edip hırmen-gehim yek-ser harâb-âbâd neylersin	Bu yaz bûstânların itmiş öküz ber-bâd neylersin Zemânsuz bir dahi amı idüp âbâd neylersin
(Ey zalim! Ekine dolu yağma korkusunu düşürdün ne yapıyorsunuz? Her taraftan tufan bulutları kopardın ne yapıyorsunuz? Tahıl yığınlarımı (tufan) döküp saçar, hepsini mahvettin ne yapıyorsunuz? Ey rüzgâr! Arpa ve buğdayımı dağıttın ne yapıyorsunuz? Harman yerimi baştan başa virane ettin, ne yapıyorsunuz?)	(Öküz, bu yaz bostanlarını mahvetmiş ne yapacaksın? (Ekime) uygun olmayan bir zamanda (bostanı) abat edip ne yapacaksın?)
2. Bent	2. Beyit
Nazar der-bendinin güş etmedin mi buzlu bârânın Dahî Kançı suyu'nun Kırkgeçit'de fart-ı tuğyânın Ya Aydos ovasının görmedin mi hiç tûfânın Geçersin ey çitak kışdır demezsin Çeng'e Balkan'ın Görünmezse dipiden sonra Karn-âbâd neylersin	Ekinciye esüp savurdugun bâd u hevâdur hep Bizüm esvâbumuz ipden idüp ey bâd neylersin
(Nazar geçidinin dolularını, Kırkgeçit'te Kançı Suyu'nun taşkınına işitmedin mi? Peki Aydos ovasının tufanını hiç görmedin mi? Ey Çitak! Kıştır demezsin, Balkan'ın Çeng'e geçersin. Tipiden sonra Karnâbâd görünmezse ne yapacaksın?)	(Ekinciye esip gürlenmen hep boşu boşunadır (ekinciden istenen bâd u hevâ vergisidir). Ey rüzgâr! Bizim elbiselerimizi ipten götürüp ne yaparsın?)
3. Bent	3. Beyit
Susuz bardakda eylersin bahâr-ı bî-hazân peydâ Yazıp evrâk-ı huşke kaz tüyüyle sûret-i zîbâ Ne Surnâ-zâde bu işde ne Levnî'dir sana hemtâ Güzel rengin boyarsın otanın revzenlerin ammâ Tavanı nakşına geldikde ey üstâd neylersin	Ne reng itdi bana gör duhter-i rez bâg-ı âlemde Kökin kes kendicigün tutmasın ırgad neylersin
(Kaz tüyüyle kuru yapraklara güzel suretler çizip, susuz bardakta sonbaharsız bahar meydana getirirsin. Bu işte ne Surnâzâde ne de Levnî sana denktir. Ey üstâd!	(Dünya bahçesinde şarabın bana ne hileler ettiğine bak. (Asmanın) kökünü kendi başına kes, ırgata gerek kalmasın, ne yapacaksın?)

Odanın pencerelerini güzel parlak renklerle boyarsın
ama sıra tavanın süslemesine geldiğinde ne
yapacaksın?)

4. Bent

Sovuk timura örs üstüne gönlünce çekic basdın
Körük işe yaramaz diyü dükkân sakfına asdın
'Acebdir tayfanın okların atdın yayların yasdın
Su koymak gibi Gâve ocağına Kıbtıyân kasdın
Sıma ko âhenin hep eyleyip pûlâd neylersin

(Örs üstünde soğuk demire istediğin gibi çekiç vurdun;
körük işe yaramaz deyip dükkân tavanına astın. Ne
garip, tayfanın oklarını attın yaylarını gevşettin.
Kıptîlerin kötü niyetle su koyvermesi gibi Gâve'nin
ocağına (su ver), kırma bırak, demiri hep çelik haline
getirip ne yapacaksın?)

5. Bent

Etibbâ-yı Yehûd'a oldu Kânûn tecrüben hâlâ
Macaroğlu'nun ettin mürde iken nâmını ihyâ
Mizâca göredir tedbîr-i şâf ü şerbetin zîrâ
Edersin gerçi her bâsûra hukne ey levy ammâ
Olunca 'illet-i ma'hûde mâder-zâd neylersin

(Tecrüben, Yehûd'un tabiblerine hâlâ Kânun'dur (İbn-
i Sinâ'nın el-Kânûn fi't-tıbb adlı eseridir).
Macaroğlu'nun namını ölü iken canlandırdın. Zira fitil
ve ilaç, kişinin sağlığına göredir. Ey karın ağrısı! Gerçi
her basura şırınga edersin ama doğuştan kötü illete
tutulunca ne yaparsın?)

6. Bent

Çocukların bilirsın oyna toymadıkların çünkim
Acırsın döğmeğe gördükçe ağladıkların çünkim
Unudup vâlideynin adın anmadıkların çünkim
Sokakda istemezsin aşık oynadıkların çünkim
Ya şâkirdânı erkenden edip âzâd neylersin

(Çocukların, oyuna doymadıklarını bildiğin için,
ağladıklarını görünce acıyıp dövmediğin için, (oyuna
dalıp) anne babalarının isimlerini bile hatırlamayıp
unuttukları için, sokakta aşık oyunu oynamalarını
istemezsin. Peki ya talebeleri erkenden serbest bırakıp
ne edersin?)

4. Beyit

Nedür fikr-i odun dirken bütün hep başuma geldi
Yarılsa dahi başun eyleme feryâd neylersin

(Aşk düşüncesi nedir derken bütün bunlar başıma
geldi. Başın yarılsa dahi feryat etme, ne yapacaksın?)

5. Beyit

Bu şehrin germ ü serdin yel gibi çekdiklerin yoksa
Bıyık bur dimesünler tâ sana üstâd neylersin

(Ey üstat! Bu şehrin sıcağına, soğuşuna ve rüzgârına
katlanamamışsan, sana bıyık bur (kabadayı)
demesinler, neylersin!)

6. Beyit

Yerüp öküzlük itme buzağı yahnîsini zîrâ
Yinür bol kimyon ile pişse ber-mu'tâd neylersin

(Buzağı yahnîsini beğenmeyip öküzlük etme, zira âdet
olduğu üzere bol kimyon ile pişerse yenir, neylersin!)

7. Bent

Dükânda Nâ'îli-veş dest-gâhın pâk kurmazsın
İversin bezr isinin alınca yağî turmazsın
Varıp cerr-i 'alak ahvâlini ehline sormazsın
Hevâyî-veş mürekkeb hâvenine tokmak urmazsın
Tekellüf ber-taraf ey kari-i üstâd neylersin (Çakır,
1998: 86).

(Dükkânda Nâ'îli gibi tezgâhını temiz kurmazsın. Bezir isinin yağî alınca acele edip beklemezsin. Kan pıhtısı gibi (mürekkebi) çekip, durumunu erbabına sormazsın. Hevâyî gibi mürekkep havanına tokmak vurmazsın. Ey üstâdın okuyucuları, bu zahmete katlanmanıza gerek yok, ne yapıyorsunuz?)

7. Beyit

Gürûh-ı h'âcegân içre kati kaşmersin ey Tırsî
Bu denlü mashara şî'ri idüp inşâd neylersin (Yılmaz,
2001: 138-139).

(Ey Tırsî! Kâtipler topluluğu içinde şüphesiz sen bir soytarısın. Bu kadar maskara şîiri yazıp neylersin?)

Hevâyî'nin muhammes şeklindeki tehziline Tırsî tarafından gazel şeklinde bir tehzil yazılmıştır. Nitekim Bahâ'î'nin zemin şîiri de gazel şeklindedir. Yukarıdaki tabloda verilen iki tehzile biçim açısından bakıldığında, Hevâyî'nin bentlerle yazmış olduğu şîire, Tırsî aynı vezinle yazılmış beyitlerle karşılık vermiştir. İki şîir arasındaki söz ve ses tekrarları karşılıklı okuduklarında hemen fark edilmektedir.

Hevâyî'nin sosyal olaylar üzerine yazmış olduğu tehzilin teması Tırsî'nin tehzilinde devam etmiş ve buna ek olarak yönetime ve kurumlara sert bir eleştiri de eklenmiştir. Tırsî'nin ikinci beytinde bâd u hevâ vergisinden söz etmesi bu durum için örnek teşkil etmektedir. Bu vergi, halktan ne zaman tahsil edileceği belli olmadığı için şikâyet konusudur.

Şîirlere bakıldığında, Tırsî'nin şîiri, Hevâyî'ye göre daha mizahi ve nükteli bir anlam kazanmıştır. Şair, günlük hayatın sıradan bir sıkıntısına ironi ile yaklaşmış ve eleştiri dozunu ayarlayabilmiştir. Böylelikle Tırsî, Hevâyî'nin şîirine nükteli bir nazire yazarak bu geleneği sürdürmüştür.

4. Sonuç

Çalışmada Bahâ'î'nin "neylersin" redifli zemin şîirinden hareketle oluşan tehziller üzerinde durulmuştur. Bahâ'î tarafından yazılan "neylersin" redifli gazel, Nâ'îli tarafından tahmis şeklinde tanzir edilmiştir. Bu tahmise, Hevâyî tarafından muhammes şeklinde bir tehzil yazılmıştır. Yazılan bu tehzile ise Hevâyî'nin takipçilerinden biri olan Tırsî tarafından gazel şeklinde bir tehzil kaleme alınmıştır.

Nazire benzeri şîirler arasında olan tahmis ve tehzille şairler, geleneği sürdürme görevini üstlenmişlerdir. Şairler, geleneğin bir parçası olarak mevcut olan zincire kendileri de bir halka ekleyip köklü bir geleneğin oluşmasına hizmet etmişlerdir. Yapılan bu çalışmayla nazirecilik geleneği tehzil örnekleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bahâ'î'nin, gazel nazım şekliyle âşıkane bir üslupla yazmış olduğu "neylersin" redifli şîiri, Hevâyî'de her ne kadar şekil ve tür değişikliğine uğramışsa da yine burada geleneği devam ettirme gayreti söz konusudur. Bahâ'î ve Nâ'îli'de var olan ciddiyet, Hevâyî ve Tırsî'de mizahi bir üsluba dönmüştür.

Birbirlerini model alan bu şairlerin şîirlerinde, söz ve ses tekrarları, vezin, kafiye ve redifin yanı sıra, tamlamalar vb. unsurlar tablolar yardımı ile karşılaştırılmış ve çalışmada bunlara değinilmiştir. Sonuç itibarıyla nazire benzeri şîirler arasında olan tehzil, özünde her ne kadar mizahi bir nitelik taşısa da bir

etkilenme ve etkileme sonucunda oluştuğundan köklü bir gelenek olan nazirecilik geleneğinin sürdürücüsü olması bakımından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abdülkadiroğlu, A. (1985). *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- Batislam, H. D. (2013). Dîvân Edebiyatında Latife ve Hezl. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/1, 229-242.
- Bektaş, E. (2008). Nâbî'nin "Bu" Redifli Gazeline Urfalı Şairler Tarafından Yapılan Tahmis ve Yazılan Nazireler. *Gazi Türkiyat*, 3, 51-66.
- Çakır, Z. V. (1998). *Hevâyî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) Dîvânı'nın Tenkidli Metni ve İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Çatalkaya, G. K. (2012). Fuzûlî Gazellerine Yazılan Tahmis ve Nazireler (F. Seyidov). *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8, 147-155.
- Çiftçi, Ö. (2017). *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eş'âr)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976.fatin-tezkiresi-pdf.pdf?o> (09.06.2023).
- Demir, H. (2020). Nigâr Hanım'ın "Feryâd" Adlı Gazeline Yazılan Nazireler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29/2, 73-83.
- Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2000). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Erdem, S. (1994). *Râmîz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*. Ankara: AKM Yay.
- Gültekin, İ. (2013). Nazire Geleneğinden Metinlerarasılığa Üç Şiirin Söyledikleri. *Turkish Studies*, 8/1, 1511-1537.
- İpekten, H. (2019). *Nâ'îlî-i Kadîm Dîvân*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155.naili-i-kadim-divanipdf.pdf?o> (24.12.2022).
- Kutlar Oğuz, F. S., Çakır, M. ve Koncu, H. (hızl.) (2017). *Kâfile-i Şu'arâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56163.mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?o> (10.06.2023).
- Kalpaklı, M. (2006). Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire. *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2, 133-137.
- Köksal, M. F. (2018). *Sana Benzer Güzel Olmaz (Dîvân Şiirinde Nazire)*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı. <http://lugatim.com/s/TEHZİL> erişim tarihi: 24.12.2022.
- Pala, İ. (2018). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- TDK. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Uludağ, E. (1992). *Şeyhülislâm Bahayî Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uludağ, E. (2013). "BAHÂYÎ, Şeyhülislam Bahâyi, Azîz-zâde, Mehmed Efendi (d. 1010/1601 - ö. 1064/1654) divan şairi (Dîvân/Yazılı Edebiyat / 17. Yüzyıl / Anadolu-Osmanlı-Türkiye)". <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahayi-mehmed-efendi> (24.12.2022).
- Yıldırım, S. (2004). *Dîvân Edebiyatında Nazirecilik Geleneği ve Hevâyî'nin Nazirelerden Oluşan Dîvânı*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yılmaz, K. (2001). *Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arâsı*. Ankara: AKM Yay.

- Yılmaz, K. (2001). *İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Zavotçu, G. (2017). *Rızâ Tezkiresi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320.riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0> (10.06.2023).